

Mirnicz Károly magiszter¹:

Vajdaság és a magyar nemzeti kisebbség népességének gazdasági szerkezete és változásai (1953–2002)²

Vajdaság és a délvidéki népesség gazdasági szerkezetét és változásait legmegbízhatóbban a népszámlálások alapján lehet tanulmányozni. Az 1953 és 1991 közötti népszámlálások vonatkozó adatai módszertani szempontból nem mindenben hasonlíthatók össze. A legutóbbi, a 2002. évi népszámlálás adatainak egybevetése az 1991. évi és a még korábbi népszámlálások eredményeivel pedig már teljes egészében lehetetlen. A 2002. évi népszámlálás feldolgozása módszertani szempontból teljesen megváltozott, és más alapokon nyugszik (új fogalmak bevezetése, európai uniós és más nemzetközileg elfogadott statisztikai klasszifikációk, melyet Szerbia is bevezetett). A 2002. évi népszámlálás feldolgozásánál elsősorban megváltozott az *állandó népesség* fogalma. Az 1991. évi népszámlálás feldolgozásából ismert az *országban tartózkodó népesség* fogalom állna legközelebb hozzá, ha az akkor használt *állandó népesség* részeként értelmeznénk.

Az aktív népesség esetében a 2002. évet megelőző népszámlálások kizárólag az *országban tartózkodókat* értelmezték. A 2002. évi népszámlálás feldolgozásánál viszont rajtuk kívül magában foglalja az *egy évnél rövidebb ideig külföldön dolgozókat* is; vagyis, az utóbbiak is az állandó népesség és az aktív népesség részéi.

Teljesen új megvilágításban látjuk az aktív népesség megoszlását gazdasági tevékenység és foglalkozás szerint. Mindezt állandóan figyelembe kell venni, ami nagyon megnehezíti a változások értelmezését. Ez azonban nem mentesít a feladat elvégzése alól. Minden „titkok titka” a politikai akarat szférájából indul el, de elsődlegesen s később legmeghatározóbban a gazdasági szerkezetben csapódik le.

Vajdaság népességének gazdasági szerkezete

Az 1945 utáni időszakot gyors gazdasági átalakulás jellemzi. A gyermekmunkát betiltották, az ifjúságot a tanulás és intézményesített iskolai szakképzés felé irányították, a női népességet bevonták a termelésbe és a közélet minden területére. Az egész népességet a nem mezőgazdasági tevékenységek felé irányították. A kezdeti változások üteme felgyorsult olyannyira, hogy a legnagyobb változások idején, 1971–1981 között, az akkori Európában ez példátlan volt; a hagyományos patriarchális termelési módot új, európai civilizációs vívmányokra támaszkodó életmód váltotta fel. Ennek függvényében állandóan és folyamatosan csökkent a mezőgazdasági népesség. Vajdaságban 1953-ban az összes népesség száma 1 712 619 fő volt, ami 2002-re 2 031 992 főre nőtt. Az aktív népesség szintén erőteljesen megnőtt: 1953-ban 778 479 főt tett ki (az összes népesség 45,5%-a), hogy azután 2002-ben 912 800 főt mutasson (az összes népesség 44,9%-a). Ennek ellenére elmondható, hogy gazdasági szempontból Vajdaságban még mindig nem kielégítő a munkaképes és aktív népesség aránya és foglalkoztatottsága. Az emberi erőforrásoknak egy jelentékeny részét nem mozgósítják.

¹ Az mtt alenöke, kutató, nyugdíjas szociológus - demográfus

² A kutatást támogatta a Magyar Tudományos Akadémia Titkársága (Budapest)

Az aktivitás aránya ellenkező irányú volt a nemek esetében: a férfi munkaképes és aktív népesség aránya fokozatosan csökkent, a női munkaképes és aktív népesség aránya viszont fokozatos emelkedést mutatott. A férfiak esetében ennek az okát az idősebb korcsoportoknál kell keresni (a nem mezőgazdasági népesség korábban felhagy a foglalkozásával, mint a mezőgazdasági, ide tartoznak a korai és kedvezményesített, valamint a kényszerhelyzetekből való nyugdíjba vonulás különböző lehetőségei stb.).

Megállapítható tehát, hogy az aktív népesség száma és aránya állandó csökkenést mutatott a munkaképes kontingens határterületein és az idősebbeknél. (Vajdaságban a munkaképes kontingenshez tartoztak a 15–64 éves férfiak, a nők esetében pedig a 15–59 évesek). A munkaképes kontingens 1981-ig növekedést mutatott, utána csökkent. A népesség előregedése következtében a munkaképes kontingens is öreggé vált. Az átlagos életkora 38,5 év; a szerbek esetében 38,3 év, a magyaroknál 40,5 év). A munkaképes népesség nagyságára objektív tényezőként hat az iskoláztatás és szakképzés időtartama, a gazdaságpolitika lehetőségei, a női népesség termékenysége, szubjektív tényezőként pedig a nők és fiatalok diszkriminációja foglalkozási lehetőségeik valamennyi területén, de úgyszintén a szakképzés minden szintjén jelentkező aránytalanságok is, amelyek nem veszik figyelembe a gazdasági ágazatoknak emberi erőforrások iránt támasztott valós igényeit. Az aránytalanságok kiküszöbölése átképzést igényel, ami időt rabol, és tőkét vesz el a permanens továbbképzéstől stb. Mindez társadalmi-gazdasági veszteséggel és pazarlással párosul. Megengedhetetlenül nagy volt a férfi és női munkaképes népesség aktivitása közötti különbség. E különbség közel sem a népesség reprodukciós tényéből fakad, hiszen nem biztosított egyik sem: sem a népesség reprodukciója, sem a női népesség aktivitása. A női népesség reprodukciós szerepét nem segíti igazán kritikus tömegű kedvezményrel egyetlen egy politikai intézkedés sem, de a munkavállalását sem a reprodukciós szerep betöltése alatt, és még kevésbé utána.

Hasonlóképpen kihathatott az aktív népesség nagyságára az a politikai készség – vagy annak hiánya –, amely Vajdaság gazdasági fejlődését visszatartotta; Vajdaságban csupán mezőgazdasági területet látott, amely lehetővé teszi az állandóan alacsonyan tartott mezőgazdasági termékek ára útján Szerbia más közigazgatási területeinek és tájegységeinek ipari fejlesztését, felemelkedését, s végül Belgrád hatalmas szolgáltató központként történő működtetését. A különböző gazdasági és területi statisztikák ebbe kitűnő betekintést nyújtanak (árólló elemzések). Nem célom, hogy ezzel foglalkozzam, mert ugyan ennek a jelentősége óriási vajdasági szempontból, nemzetiségi szempontból mégis csak közvetett (és ezért mindig vitatható). Bár a szerb és magyar népesség ma már szinte minden területi egységben elvegyülve él, mégis külön-külön kell megvizsgálni gazdasági szerkezetüket és helyzetüket. Olyan megdönthetetlen bizonyítékokra van tehát szükség, amelyek valóban igazolják a magyar nemzeti kisebbség hátrányos helyzetét, társadalmi kirekesztettségét, gazdasági elnyomását és kizsákmányolását.

Vajdaságban az inaktív népesség (mint nem foglalkoztatott népesség) száma és aránya állandóan nő. Tágabb értelemben és meghatározásban az inaktív népesség felöleli a foglalkozását nem gyakorló, de önálló jövedelmi forrással rendelkező (például nyugdíjas) személyeket, és az eltartott (tehát önálló jövedelmi forrással nem rendelkező) személyeket.

Szerbiában – Vajdaságban egészében véve 1953-ban 100 gazdaságilag aktív személyre 98 gazdaságilag inaktív kereső személy jutott; 1991-ben 108 fő és 2002-

ben már 120.

Az inaktív keresők, vagyis az önálló jövedelmi forrással rendelkezők száma 1953–2005 között csaknem háromszorosára nőtt (1953-ban 68 948 fő, 2002-ben 221 165 fő). Részesedésük az összes népességben: 1953-ban 4,0%, majd 2002-ben az elképesztő 21,1%. Vajdaságban tehát 2002-ben minden ötödik lakos nyugdíjból, más jellegű önálló jövedelmi forrásból, állandóan folyósított munkanélküli vagy szociális segélyből élt. Ennek az inaktív kereső népességnek 94%-a nyugdíjból tartotta fenn magát.

A nyugdíjasok hovatovább legnagyobb része (59,9%) a nagy városokban élt tömbházakban és agyonzsúfolt lakótelepeken, akik szabadidejükben nem tudtak produktív munkát végezni. A Közép-Szerbia és Vajdaság közötti ötszörös, illetve csaknem háromszoros növekedés magában véve is az utóbbi terület nagymértékű kizsákmányolására utal.

Mint ahogyan említettem Szerbiában–Vajdaságban eltartott népességen azt az inaktív, nem kereső népességet értjük, amely önálló jövedelmi forrással nem rendelkezik: függő jövedelmi viszonyban van. Vajdaságban az eltartottak száma 1953-tól 1971-ig gyorsan növekedett, ezután mérséklődött. Számuk 1953-ban 865 192 fő (az összes népesség 50,5%-a, 2002-ben pedig 706 843 fő (az összes népességnek már csupán 34,8 a). Az eltartott népesség 53,9%-a 2002-ben városokban élt. A városi népesség aránya is az összes népességben 56,4% volt.

Az eltartott népesség háztartásbeli nőkből, iskoláskor előtti gyerekekből, tanulókból, egyetemistákból, munkaképtelenekből és másokból tevődött össze. Például 2002-ben az összes eltartott 25,5%-a háztartásbeli volt, 68,6%-a gyermek, tanuló, egyetemista, 3,3%-a jövedelem nélküli, munkanélküli és 2,7%-a egyéb.

Az aktív népesség összetevői, jellemzői és szerkezete

Vajdaságban az aktív népesség összetevői a következők voltak: a) törvényesített, szerződéses munkaviszonyban vagy másként foglalkoztatottak és szabad foglalkozásúak, b) munkanélküliek, c) katonák, rendőrök, d) bebörtönzött és más kényszerhelyzetben lévő személyek.

Az aktív népesség gyors elöregedése korcsoportonként is megfigyelhető az 1953–2002-es időszakban. Csökkent a fiatal 15–30 éves korcsoportokhoz tartozók, és növekedett a 30–50 éves korcsoportokhoz tartozók száma. Például 1981-ben a 25–35 éves aktív népességi korcsoport aránya az összes aktív népességben 30,0% volt, a 35–55 éveseké pedig 34,0%. Ez az arány 2002-ben 23,9%-ot mutatott a 25–35 évesek és 42,2%-ot a 35–55 évesek korcsoportjában. Világos, hogy a Vajdaságban belátható időn belül munkaerőhiánnyal kell számolni. A rejtőzködő emberi erőforrásokat mozgósítani és átcsoportosítani kell utólagos pótképzéssel, átképzéssel, továbbképzéssel, vagy máshonnan kell munkaerőt hozni. A népesség elöregedése sürgős intézkedéseket (főleg távlati tervezést) tesz szükségessé. Máskülönben Szerbia még a *zsíros* bácskai fekete földet is szakértelem nélkül és főleg alacsony hatékonysággal fogja kihasználni. Nyilvánvaló az is, hogy az Európai Unió ezt nem fogja túrni Európa kellős közepén, és regionalizáló politikájával közbe fog lépni. (Vajdaságot más területi egységekkel egy közös régióba fogja szervezni.)

Létezik emberi erőforrás-tartalék is, mert 1981-ben csupán a 25–29 éves fiatalok 81,4%-a, a 30–34 évesek 82,3%-a, az 50–54 évesek 53,6%-a, az 55–59 évesek 36,5%-a volt aktív. Ez az arány 2002-ben sem javult: egészében a 43,8%-ról csak 44,9%-ra javult – tehát a 22 év alatt 1%-kal.

Mint ahogyan arról már szó esett a gazdaságilag nem foglalkoztatottak (munkanélküliek) is az aktív népesség részét képezik. A népszámlálások szerint Vajdaságban, 1981-ben a munkanélküliek száma 55 900 fő volt (az aktív népesség száma 871 407 fő volt). A 2002. évi népszámlálás szerint a munkanélküliek száma 211 688 főre nőtt (az aktív népesség száma 912 800 fő volt). Az 1981-es népszámlálás szerint arányuk az aktív népességben 6,4% volt, 2002-ben azonban 22,2%. A legfrissebb adatok azt mutatják, hogy a munkanélküliek minden korcsoportjában nagymértékű növekedés történt a kapitalizmus restaurációja következtében. A primitív módon végrehajtott tőkekoncentráció, a rablótőke, a fosztogató privatizáció tömeges elbocsátásokhoz vezetett. A vadkapitalizmus a munkanélküliek korösszetételében elsősorban az idősebbeket sújtotta. Az 1981–2002-es időszakban a 30–39 évesek korcsoportjában az inaktívok száma 6654 főről 50 001 főre duzzadt, a 40–49 évesek korcsoportjában 3103 főről 36 097 főre, az 50-nél idősebbeknél 1114 főről 19 316 főre.

Szerbiában a mezőgazdaság, halászat és erdőgazdaság a statisztikai és gazdasági kimutatásokban primáris, az ipar, bányászat, építőipar és kisipar szekunder, a szolgáltatások tercier besorolásúak. Ezt a klasszifikációt alapul véve az 1953–2002 közötti kezdeti arányok az időszak végére teljesen megfordultak:

Vajdaság aktív népessége termelési szektorok szerint, 1953–1991 között

Év	Termelési szektorok							
	Összesen ¹		Primáris		Szekunder ²		Tercier és más	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
1953	728 567	100,0	520 536	71,4	108 303	14,9	99 728	13,7
1961	769 720	100,0	457 646	59,5	190 260	24,7	121 814	15,8
1971	768 526	100,0	369 714	48,0	232 305	30,1	166 507	21,9
1981	788 645	100,0	260 141	33,0	286 724	36,4	241 780	30,7
1991	767 259	100,0	204 052	26,6	296 127	38,6	267 080	34,8

Magyarázat: 1) A termelési szektorokon kívüli aktív népesség nélkül, 2) A kisiparral együtt.

Forrás: Stanovništvo i domaćinstvo Srbije prema popisu 2002 godine. Repulički zavod za statistiku Srbije, Beograd 2006., 237. o.

Az aktív népesség zöme előbb áttevődött a primáris gazdasági tevékenységből a szekunder gazdasági tevékenységbe (1953–1971 között), onnan pedig a tercier tevékenységekbe (1971–1991 között).

Mivel a 2002. évi népszámlálás nem 14 gazdasági tevékenységet különböztet meg, hanem 17-et, megszakad, megakad az azonos alapú besorolás és összehasonlítás lehetősége.

Hasonlóképpen nehézségek jelentkeznek a foglalkozások szerinti számsoros besorolás és összehasonlítás megkísérlése esetén is. Az 1953–1991-es időszak a népesség foglalkozási szerkezetét gyökeresen átalakította. Szinte minden foglalkozásban a tudományos-műszaki forradalom következtében állandósult a szakértelemszint növelése és szakmai továbbképzés szükséglete.

Az 1953–1991-es időszakban – ennek is az első részében – az tapasztalható, hogy az aktív népesség gyors ütemben szabadult meg a nehéz mezőgazdasági kézi

munkától. Adatokkal bizonyítható, hogy Vajdaságban 1991-ig az aktív népesség 35,8%-a hagyott fel a mezőgazdaságban a nehéz kézi termeléssel, és ipari jellegű foglalkozásokba kezdett. A 2002. évi népszámlálás azt mutatja, hogy a vajdasági mezőgazdaságban már ugyanolyan volt a szakképzettségi összetétel és szint, mint az ipar legtöbb ágazatában.

Az iparosodás és iparosítási gazdaságpolitika kezdeti szakaszában a mezőgazdasági népesség volt az, amely az ipar és később a szolgáltatások számára biztosította a szükséges emberi erőforrást. A mezőgazdasági népesség ipari tevékenységekbe történő beözönlése közel sem volt tervszerű folyamat a szocialista szerb államban. Sokáig megmaradt a szakképzetlen és elemi foglalkozásokra felkészítő, betanító jellege. A szakképzetlenség és betanítás az elemi munkák elvégzésére volt a jellemzője mindvégig egy gyors és tervszerűtlen iparosításnak; csak munkaerőt mozgató, és számát minél nagyobbra igyekszik duzzasztani az iparban.

A mezőgazdasági népesség transzfere az iparba a fentiek folytán hovatovább gyorsabban történt, mint a tényleges urbanizáció. Szerbiában a mezőgazdasági népesség számának csökkenése ötször gyorsabb folyamat volt, mint a faluról a városba költözés folyamata. A falvaknak – mint eredetileg a mezőgazdasági népesség igazi szálláshelyeinek – a városokká alakítása csupán 1,4-szeres növekedést mutatott. Kezdetben elképesztő számú munkaerő kényszerült ingázni naponta a lakást nyújtó falu és munkát adó város között. A mezőgazdasági népesség az összes népesség százalékában hatszorosával csökkent akkor, amikor a falusi (falun élő) népesség csak 1,8-szeresével.

Az 1953. évi népszámlálás szerint Vajdaságban a mezőgazdasági népesség 1 077 983 főt tett ki, s ez Vajdaság akkori összes népességének 62,9%-át adta. Ez az arány 2002-re gyökeresen megváltozott: 215 147 főre csökkent, vagyis az összes népesség 10,6%-a volt. Az 1971–1981 közötti időszak hozott talán legnagyobb változást az emberi erőforrás átcsoportosításában. (A hidegháború időszaka volt ez, amikor egyszerre tömték az országot hitelekkel főleg Nyugatról, de Keletről is.)

A Nyugat és a Kelet főleg stratégiai és katonai megfontolásból, minden gazdasági logikát nélkülözve támogatta Szerbia népessége gazdasági szerkezetének átalakulását. Ennek a változásnak haszonélvezője volt – az állami politikai akarattól függetlenül – nem csupán a számbeli fölényét rohamosan és mindenáron növelni igyekvő szerb népesség, hanem a magyar nemzeti kisebbség is. A városokban, de a falvakban élő magyar népesség jelentős száma is jobb lakáskörülmények közé került. Mindenekelőtt előbb kapcsolatba került javakkal, majd később tömeges méretekben hozzá is jutott jelentős civilizációs javak megvásárlásához.

A mezőgazdasági népesség helyzete is javult egészen 1991-ig, 1991–2007 között azonban megint katasztrófálissá vált. Az árolló ismét szélesre nyílt, de a kárára: a mezőgazdasági kistermelőket sújtja elsősorban, akik képtelenek kivédeni a szélesre nyílt árolló kedvezőtlen hatását. Ez majd a mezőgazdasági népesség további csökkenését fogja eredményezni.

A mezőgazdasági népesség ilyen irányú átrétegződése a szocializmusban is állandó volt, de a mostani átalakuláshoz képest mégis viszonylag lassúbb folyamatút. Ez a transzfer az 1991–2007-es privatizációs időközben hatalmas méretekben felgyorsult, amelynek következtében óriási 20 000–60 000 hektáros, szerb kézen lévő dél-amerikai típusú latifundiumok jöttek létre Vajdaságban. Tulajdonosaik kizárólag szerbek, a munkaerő pedig (az összes népességhez és az aktív

népességhez viszonyítva) jelentős arányban magyar és más nemzeti kisebbség. Újabban az is tapasztalható, hogy a nagy latifundiumok szerb tulajdonosai Közép-Szerbiából hozzák a munkaerőt, és a vajdaságit elbocsátják.

Az aktív mezőgazdasági népesség száma az 1953-ban megállapított 534 494 főről (ami az összes aktív népesség 68,7%-át adta) 2002-re 125 506 főre csökkent, s az aktív népesség 13,7%-át tette ki. A foglalkoztatott mezőgazdasági népesség azonban a mezőgazdasági népességnek csupán 49,0%-át (1953), illetve 58,3%-át (2002) ölelte fel. Ez arra utal, hogy az említett időszakban, a mezőgazdaságban nagy munkaerő-felesleg volt, amivel a falvak lakossága továbbra is szembesül. Sőt, a hatalmas latifundiumok létrejötte jelentősen csökkentheti a foglalkoztatott mezőgazdasági népesség számát.

A foglalkoztatott mezőgazdasági népesség nemek szerinti aránya mindig nagyon rossz volt: 1953-ban a férfiak 68,8%-a és a nők 32,1%-a tartozott a foglalkoztatottak közé, 2002-ben a férfiak 70,0%-a és a nők 45,2%-a. Mindez arra utal, hogy egészében véve megoldatlan maradt a mezőgazdasági népesség helyzete, s a mezőgazdaság további korszerűsítése újabb munkaerő-felesleget fog kibocsátani. Hasonlóképpen egészében véve még kevésbé megoldott magának falusi népességnek a helyzete, hiszen számuk jóval nagyobb volt, mint a falun élő mezőgazdasági népességé. A falvakban megoldatlan maradt a férfiak 40%-ának és a nők 55%-ának a foglalkoztatása. A mezőgazdaságot és falut ezért elsősorban a fiatal korcsoportokhoz tartozó népesség hagyta el. A mezőgazdasági népességben, 1953-ban a nők többségben voltak, 2002-ben azonban férfiak aránya volt nagyobb a kézi munka kiszorulása miatt. Ők vették át a hatalmas kapacitású mechanizáció irányítását, ezért a nők egyre nagyobb számban váltak munkanélkülivé a falvakban, és a városra költöztek. Ez a folyamat tovább nehezítette a mezőgazdasági és falusi népesség reprodukcióját.

A falvak tömeges elnéptelenedése már előrevetíti árnyékát. Várható tehát a falvak népességének, a mezőgazdasági népességnek és az aktív mezőgazdasági népességnek is az elöregedése. A mezőgazdaságban foglalkoztatott minden második termelő 2002-ben már 50 évnél idősebb volt. Ugyanakkor az iparban az összes foglalkoztatottnak csak 10,9%-a volt 55 évnél idősebb.

A magyar kisebbség népességét közvetlenül érintő szerkezeti változások

Vajdaság egészére vonatkozó adatok – a szerb állami és politikai érdekeknek megfelelően – nagymértékben megszépítik és kiféherítik annak a megkülönböztető és alattomos nemzetiségi politikának a következményeit, amely 1918–1945-ig, majd 1945–1991-ig és végül 1991–2002-ig tartott, sőt napjainkban is tapasztalható.

A magyar nemzeti kisebbség népességének a helyzete jóval nehezebb a vajdasági összképnél.

A magyar nemzeti kisebbség népességének gazdasági szerkezetében beállt változások tanulmányozásakor figyelembe kell venni, hogy Vajdaságban, 1948-ban már megtörtént a többszázvezres tömegű szerb betelepítés, a németek jogfosztása és kitelepítése. A szerbek száma még így is csak 827 000 fő volt. (Bácskában továbbra is kisebbségben maradtak.) A szerbek száma azonban 2002-re 1 322 000 főre gyarapodott; a növekedési index 2002/1948-ra 160,0 volt. Mindez úgy történt, hogy az azonos időközben a horvátok száma 133 000 főről 76 000 főre csökkent (a csökkenési index -57,1); a magyaroké 429 000 főről 290 000 főre csökkent (az index -67,1); a szlovákoké 73 000 főről 57 000 főre csökkent (az index -78,0); a románoké

58 000 főről 30 000 főre csökkent (az index -51,7). Mint a korszakváltás egyik legjobb fokmérője, a következő táblázat rávilágít a mezőgazdasági népesség csökkenésére.

*A mezőgazdasági népesség csökkenése nemzetiség szerint,
1948–2002 között*

	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002
Vajdaság	61,1	62,9	52,8	39,0	19,9	13,7	10,6
Szerb	69,5	63,4	49,4	37,9	22,6	14,8	10,6
Horvát	50,6	53,1	42,6	36,1	23,9	21,4	10,1
Szlovák	70,8	70,7	61,6	55,9	43,3	35,7	20,1
Magyar	47,3	53,6	45,2	41,1	32,5	25,3	16,0
Román	84,4	84,0	81,1	71,4	70,0	60,0	35,6

Forrás: Népszámlálási adatok alapján összeállította a szerző a Szerbiai Statisztikai Intézetnek az aktív népességre vonatkozó kötetei alapján, 1948 és 2002 között.

Bár nem homogén adatokról van szó, hiszen a módszertan többször is változott, és 1981-től nem a mezőgazdasági tevékenységben foglalkoztatottakat, hanem a mezőgazdasági foglalkozásúakat mutatják ki, a vizsgált időszak kezdetén a szerb népesség több mint kétharmada mezőgazdasági munkából élt. Az időszak végén a szerbeknek már csak kevesebb mint egytizede foglalkozott mezőgazdasággal és élt belőle; 1991-ben 13,7%-uk. Nyilvánvaló, hogy az államalkotó szerb népességet a területfejlesztési és gazdaságpolitika olyan előnyökhöz juttatta, amelyek csakis a kisebbségek kárára történhettek, és kirekesztésükből származhattak.

A magyar népesség jelentős részét még 1918–1945 között megfosztották a termőföldtől és kizárták az úgynevezett földreformból; kisebb mértékben ez folytatódott 1945 után is. Nincstelen falusi és városi proletariátussá tették. Innen ered az 1948-ban megállapított, viszonylag alacsony 47,3%-os aránya a mezőgazdasági népességnek az összes népesség százalékában. A mezőgazdasági népesség számának és arányának további csökkenése később már túlnyomórészt az összes népesség csökkenéséből ered, és abból, hogy morzsákhoz juttatták más gazdasági tevékenységekben.

A többi, semmilyen politikai súllyal nem rendelkező nemzeti kisebbség látszólag többet kapott a terület- és gazdaságfejlesztési politikától, mint a komoly politikai súlyú magyar kisebbség, melyek azonban akkor már a megszűnés reális veszélye fenyegetett. Természetesen azt is érzékeljük, hogy egy, az összes szerb népességhez viszonyítva kisszámú szerb mezőgazdasági népesség is szintén osztozott a nemzetiségek sorsában azzal, hogy a kevésbé jövedelmező mezőgazdaságban vállalt munkát, de attól mindig könnyebben meg is szabadulhatott. Az azonban sohasem történt – történhetett meg –, hogy a magyar népesség válogathatott a szerbeknek nyújtott előnyök és munkalehetőségek között akár a mezőgazdaságban, akár az iparban. A következő táblázat lesújtó képet nyújt a magyar népesség gazdasági szerkezetéről – és korszakos kiszolgáltatottságáról.

Az aktív és az aktív kereső (foglalkoztatott) népesség változása nemzetiségek

szerint 1961–2002 között

	Összes népesség (000)	Aktív népesség (000)	Aktív kereső (foglalkoztatott) (000)	Az aktív keresők százaléka	
				% az összes népességben	% az aktív népességben
Vajdaság					
1961	1854	816	400	21,6	49,0
2002	2031	912	701	34,5	76,9
Szerb					
1961	1018	441	216	21,2	49,0
2002	1322	600	457	34,6	76,2
Horvát					
1961	145	66	37	25,5	56,1
2002	77	33	26	33,7	78,8
Szlovák					
1961	74	33	11	14,8	33,3
2002	57	26	21	37,5	80,8
Montenegrói					
1961	35	12	9	25,7	75,0
2002	35	16	12	34,3	75,8
Magyar					
1961	443	198	102	24,4	51,1
2002	290	126	102	35,2	81,1
Román					
1961	57	30	4	8,0	14,3
2002	30	13	11	36,7	84,6

Forrás: Demografska kretanja i karakteristike stanovništva Jugoslavije prema nacionalnoj pripadnosti. Centar za demografska istraživanja, Institut društvenih nauka, Beograd 1978. – Za internu upotrebu, 445. o. – Etnički mozaik Srbije prema podacima popisa stanovništva 2002. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, Beograd 2004, 155–263. o.

A fenti táblázat szerint az 1961–2002-es időszakban a szerb nemzetiségű összes népesség és aktív népesség a harmadával növekedett. Ugyanakkor az aktív kereső népesség száma megkétszereződött. A szerbek közül valóban csak az nem kapott munkát ott, ahol akart, aki végképpen nem akart semmit sem dolgozni, hanem mint inaktív kereső is szépen megélhetett ingyen, és még lakást is adtak neki különböző előjogok és jogcímek alapján. A szerbek tehát könnyűszerrel, csupán a

politikai hatalom kényszerítő erejének köszönve (és nem a gazdaságosság, jövedelmezőség és termelékenység következményeihez igazodva) az aktív kereső népesség arányát (az összes népesség 33%-os növekedése ellenére is) tovább növelték 21,2%-ról 34,6%-ra; magában az összes aktív népességben pedig 49,0%-ról 76,9%-ra. A szerb aktív népesség fele már 1961-ben és kétharmada 2002-ben gazdaságilag foglalkoztatott volt, és anyagi biztonságot kapott.

Nem így a magyarok és a többi nemzetiségek! Itt éppen ellenkező népmozgás zajlott le. Mindegyik nemzeti kisebbség csak úgy tudott megkapaszkodni, hogy egy része állandóan kivándorolt, vagy csökkentette a vállalt gyermekek számát. Csakis ennek és nem valami (nem létező) politikai jóakarottnak köszönhetően maradtak meg egészen napjainkig a nemzeti kisebbségek.

A magyar aktív népesség száma több mint 33%-kal csökkent az említett időszakban. Ugyanakkor az aktív keresők száma szó szerint azonos maradt! Ha nem létezett volna a kivándorlás lehetősége a nemzetiségeknél, felüthette volna a fejét az éhség is. Minden bizonnyal a szegénységi küszöb alá – afrikai nyomorszintre kerültek volna. Az egyharmadával csökkent aktív népességben viszonylag megnőtt az aktív keresők száma; arányuk csaknem azonos lett a szerbekével. Valójában ennek az ára az egész és aktív népesség 30–40%-ra csökkenése, a munkaképes családokon belüli kapcsolatok elzüllesztése, felszabdalása, lehetetlenné tétele (ingázás a falusi lakhely és a távoli, szerb környezetben kialakított ipari központok között). Általános jelenséggé vált szinte minden családban, rokonságban, hogy legalább egyvalaki külföldön próbált szerencsét. Nem azért, mert akár itthon is dolgozhatott volna kis fizetésért, hanem még a kis fizetést vállalva sem juthatott munkahelyhez, megélhetéshez. A többi nemzeti kisebbség esetében is olyan folyamatok zajlottak le, amelyek csak csökkenő számú és létszámú háztartás számára adtak megélhetést.

Figyelembe véve a szerbek számának folyamatos növekedését (a menekültek 1991 után szinte előzönlötték Vajdaságot; többszáz ezres számuk az összes és állandó népesség részét képezi!), meg kell állapítani, hogy mindennek ellenére az összes aktív kereső népesség tömegében elsősorban ők jutnak a legjobb munkahelyekhez. Ez látható a következő táblázatban is.

*Szerb és magyar aktív kereső népesség foglalkozás szerint
(2002. évi népszámlálás)*

	Szerb		Magyar	
	Szám	Szerkezet %	Szám	Szerkezet %
Összesen	457 436	100,0	102 794	100,0
Törvényalkotó, közigazgatási és gazdasági vezető	22 157	4,8	2679	2,6
Szakember (önálló értelmiségi)	32 309	7,1	3985	3,9
Szaktunatórs (beosztott)	84 187	18,4	13 275	12,9

	Szerb		Magyar	
	Szám	Szerkezet %	Szám	Szerkezet %
értelmiségi)				
Irodai dolgozó	32 007	7,0	5 205	5,1
Szolgáltató és kereskedelmi foglalkozású	56 105	12,3	8425	8,2
Mezőgazdasági magántermelő	59 718	13,1	24 978	24,3
Kisiparos	52 538	11,5	14 792	14,4
Gép- és gépsorkezelő és -szerelő	65 743	14,4	15 913	15,5
Elemi foglalkozás	39 773	8,7	12 635	12,3
Egyéb	12 899	2,8	910	0,9

Forrás: Ednički mozaik Srbije prema podacima popisa stanovništva 2002. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, Beograd 2004., 192–193. o.

Valamennyi politikai eszközt és erőszakos állami módszert igénybe véve és polgári formába öltöztetve, a szerbek számukat gyors ütemben növelték, és minden bizonnyal tovább fogják növelni az aktív foglalkoztatott népességben.

A szerbek túlreprezentáltsága az igazán jó munkahelyeken csak részben látható a táblázatban: csupán csak a *jéghegy csúcsát* érzékelteti. A magyarok, ha *vezetői* beosztásba is kerültek, csupán az *igazi*, elsőszámú vezető helyettesének rangjáig vitték. Általában osztályvezetők és alsóbb szintű főnökök voltak. Az *önálló értelmiségiek* száma tekintetében nemcsak egy behozhatatlan lemaradásról beszélhetünk, hanem minőségi különbségekről. A magyarok *önálló értelmiségiek* elsősorban a tanügy és egészségügy alsó szintjein. Szinte jelentéktelen a szerepük a gazdasági élet tervezésében és szervezésében, az összetettebb irodai munkában. Annál inkább felülreprezentáltak mezőgazdasági magántermelőkként (24,3%) akikkel valamilyen formában az egész magyar kisebbség továbbra is szoros kapcsolatban van. Általában 2-3 hektáros törpebirtokon folytatnak intenzív mezőgazdasági termelést. A szerbek viszont féltve gazdasági és politikai szerepüket az Európai Uniótól, egyre több hatalmas mezőgazdasági birtokot hoznak létre.

A következő táblázat is bizonyos szerb gazdaságszerkezeti előnyökre mutat rá a magyar kisebbség kárára.

A szerb és magyar aktív kereső népesség a foglalkozásában betöltött szerepkör szerint (2002. évi népszámlálás)

Szerepkör	Szerb		Magyar	
	Szám	Szerkezet %	Szám	Szerkezet %
Összesen	457 436	100,0	102 794	100,0

	Szerb		Magyar	
Munkaviszony	347 969	76,1	69 141	67,3
Más szerződéses viszony	21 999	4,8	5 367	5,2
Munkaadó	15 264	3,3	2 017	2,0
Mezőgazdasági magántermelő	54 765	12,0	23 085	22,5
Szabad foglalkozású	10 939	2,4	2 057	2,0
Háztartási bedolgozó	941	0,2	141	0,1
Egyéb	5 559	1,2	986	1,0

Forrás: Etnički mozaik Srbije prema podacima popisa stanovništva 2002. Ministarstvo za manjinska i ljudska prava Srbije i Crne Gore, Beograd, 2004., 213–214. o.

A magyar népesség elsősorban a tömegében kétszer nagyobb szerb nemzetiségű munkaadók számától függ. Sokkal nehezebben létesíthet nála munkaviszonyt, mint a szerb nemzetiségű munkavállaló. Ez a táblázat is bizonyítja, hogy éppen ezért kénytelen mint mezőgazdasági magántermelő tengetni az életét kisbirtokán. A magyar munkaadók száma nem lenne jelentéktelen, ha ismeretes lenne területi szerkezetük és tőkeerősségük. Erre azonban a táblázat nem ad választ. Feltételezhető, hogy elsősorban mikrogazdaságot működtető vállalkozókról lehet szó, amelyeknél a foglalkoztatottak száma nem éri el az 50 főt sem; délvidéki magyar nagyvállalkozókról nem tudunk.

A vadkapitalizmus szerbiai természetrajzából ered, hogy a magyar munkavállalókat mind a szerb, mind pedig a magyar munkaadók kegyetlenül kizsákmányolják (a tőkekoncentráció még mindig és még sokáig a kezdeti tőkehalmozás szakaszában van és marad).

A magyar munkaadók és munkavállalók helyzetét nagymértékben megbénítja területi elhelyezkedésük. Mind a magyar munkáltatók és vállalkozók közötti kapcsolattartást, mind a munkavállalók egymás közti kapcsolattartását rendkívüli megnehezíti a szórványjelleg; nagyszámú településre szóródnak szét, ezért önálló szervezeti formák és intézmények, érdekegyeztetés és érdekvédelem megszervezésére és létrehozására képtelenek. (A szerbeknél éppen ellenkező dinamikus folyamat történik: bárhol képesek formális és nem formális kapcsolatteremtésre és a kapcsolataik megújítására.)

A következő táblázat a szerb és magyar aktív kereső népesség gazdasági tevékenység szerinti megoszlását mutatja be.

Szerb és magyar aktív kereső népesség gazdasági tevékenységei szerint (2002. évi népszámlálás)

Tevékenység	Szerb	Magyar
-------------	-------	--------

Tevékenység	Szerb		Magyar	
Összesen	457 436	100,0	102 794	100,0
Mezőgazdaság, vadászat, erdészet	89 886	19,6	34 143	33,2
Halászat	606	0,13	188	0,18
Bányászat	2 739	0,6	276	0,3
Feldolgozóipar	117 774	25,7	28 431	27,7
Energiagazdaság	6 358	1,4	1 627	1,6
Építőipar	21 553	4,7	4 988	4,9
Kiskereskedelem	62 318	13,6	10 124	9,8
Szálloda- és vendéglátóipar	11 075	2,4	1668	1,6
Közlekedés és raktárgazdálkodás	25 789	5,6	3 311	3,2
Pénzforgalom	7 971	1,7	823	0,8
Ingatlanközvetítés	12 049	2,6	1 682	1,6
Államigazgatás, katonaság, társadalombiztosítás	24 028	5,3	2 382	2,3
Oktatás	20 975	4,6	4 158	4,0
Egészségügy és népjólét	27 967	6,1	5 545	5,4
Kommunális és személyi szolgáltatás	13 032	2,8	2 457	2,4
Vállalkozó háztartási mikrogazdaság	295	0,06	142	0,14
Exteritoriális gazdasági egység	33	0,01	7	0,01
Egyéb	12 988	2,8	842	0,8

Forrás: Etnički mozaik Srbije prema podacima popisa stanovništva 2002. godine. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore, Beograd 2004., 235. és 240. o.

A magyarok hátrányos helyzetének, társadalmi és gazdasági kirekesztettségének bemutatása e táblázat segítségével is érvényt szerez önmagának. A mezőgazdaságból mint legkevésbé jövedelmező gazdasági tevékenységből (deprimált árak, egyre nyitottabb árolló a mezőgazdasági és ipari termékek között, a mezőgazdaságot működtető ipari termékek árának rohamos emelkedése, a mezőgazdasági termékek árának gazdaság- és szociálpolitikai módszerekkel történő olcsón tartása) a szerb népesség tömegesen menekül, s ez kínál munkalehetőséget a magyaroknak, a nem jövedelmező és rosszul fizetett munkahelyeken.

Önmagáért beszél az a tény, hogy kisajátíthatják maguknak az államigazgatást, katonaságot, állambiztonsági pozíciókat, társadalom és vagyonbiztosítást, a pénzforgalmat, az ingatlanközvetítést – és azokat a munkahelyeket is az iparban, amelyek a táblázatban nem látszanak. Ha mégis jelen vannak a magyarok ezekben a gazdasági tevékenységekben is, úgy legfeljebb középfokú végzettséget igénylő munkahelyeken dolgoznak, vagy elemi munkát végeznek.

Ezek után csak egyetlen egy és rövid következtetés lehetséges: a magyar népesség gazdasági szerkezete kizorító jellegű a gazdasági tevékenységek peremrészei felé. E gazdasági szerkezet nem kedvez sem a magyar vállalkozóknak, sem a munkavállalóknak.